

İİT ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'YE AİT SOSYAL GÖSTERGELER İLE İNSANİ GELİŞİM GÖSTERGELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Münir TİRELİ
Doç. Dr. Selim ÇOŞKUN
Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI

Özet

İslam İŞbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ölkelerin önemli bir kısmı sahip oldukları zengin doğal ve beşeri kaynaklara rağmen dünyanın geri kalmış ve yoksul ölkeleri arasında yer almaktadırlar. Çalışmada İİT'nin bir alt kuruluşu olan SESRIC tarafından bu alana ışık tutan veriler olarak tutulan üye ölkelerin istihdam, eğitim ve sağlık verileriyle, UNDP İnsani Kalkınma Endeksi verileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Böylece yoksullukla, eğitim, sağlık ve istihdam arasındaki ilişki ve etkileŐim düzeyi, iki uluslararası kuruluŐun verileri üzerinden değerlendirilerek ortaya konulmuŐtur. Beşeri ve toplumsal kalkınmanın yoksullukla mücadele, eğitim, sağlık ve istihdam alanındaki izdüşümleri, İİT üyesi ölkeler arası işbirliği konuları olarak çalışmada ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam İŞbirliği Teşkilatı, SESRIC, UNDP, MENA, İnsani Kalkınma Endeksi.

Abstract

Most of the member countries of Organisation of Islamic Cooperation (OIC) are included in the World underdeveloped and poor countries, although they have rich natural and human resources. In this study the relation between the SESRIC's data- about OIC member countries' employment, education and health- and UNDP Human Development Index' data is examined. Thus relation and interaction between poverty and education, health, employment are put forward via those two international institutes' data. In this study the projections of human development and social development on the poverty alleviation, education, health and employment are loomlarge in as cooperation areas of OIC member countries.

Keywords: Organisation of Islamic Cooperation, SESRIC, UNDP, MENA, Human Development Index.

GİRİŞ

Ülkemiz, 1969 yılından bu yana faal durumda olan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT veya The Organisation of Islamic Cooperation (OIC))'nın kurucu üyeleri arasında yer almaktadır. İİT, geçmişe göre çok daha etkin bir rol üstlendiği bir yapıya doğru evrilmektedir (www.oic-oci.org). İİT üyesi ülkeler demografik, ekonomik ve doğal kaynaklar bakımından oldukça önemli potansiyellere sahiptirler. Bu ülkeler, dünya nüfusunun % 23'ünü bünyelerinde barındırırken, dünya petrol rezervlerinin % 65'ine ve dünya gaz rezervlerinin de % 55'ine sahiptirler. Üye ülkelerdeki % 53.5 olan genç nüfus oranı da, dünya ortalamasından (% 43.70) ve gelişmiş ülkeler ortalamasından (% 23.15) oldukça yüksektir (SESRIC, 2012:1-4). Ancak bu ülkelerin bir çoğunda yoksulluğun yüksek oranlarda olduğu, eğitim, sağlık, barınma, temiz su hizmetlerine erişimin yetersiz olduğu görülmektedir.

Dünyada gıda açığı olan 77 ülkeden 35'inin (IFAD, 2012:5) ve yine en az gelişmiş 48 dünya ülkesinden 22'sinin İİT ülkeleri arasında yer alması (SESRIC, 2010a:52) bu ülkelerdeki yoksulluk ve geri kalmışlığın düzeylerini ortaya koymaktadır.

Ülkemizin, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler alt kurumları ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlarla sosyal politikanın çeşitli alanlarında ortak pek çok çalışması bulunmaktadır. Ancak benzer çalışmalar ortak tarihi ve kültürel bağlarımızın olduğu İİT ülkeleri ile ülkemiz arasında geliştirilebilmiş değildir. İİT üyesi ülkelerin insani gelişmişlik ve yoksulluk verileri ışığında karşılaştırmalı bir analize tabi tutulması ve iyi örneklerin bu ülkeler arasında paylaşılması konusunda henüz yeterli adımlar atılmış değildir. Bu anlamda, hâlihazırda bölgesel bir kalkınma stratejisinin ortaya konulması gibi bir ihtimal mevcut koşullarda mümkün görülmemektedir. Ancak başlangıç aşaması olarak, İİT bünyesindeki bir alt kuruluş olan ve üye ülkelerin sosyo-ekonomik verilerini tutan SESRIC'in verilerinin kullanımı ve analizi bu alanda atılacak önemli bir adım olacaktır.

Çalışmada, İİT ülkelerinin önemli sosyal göstergelerine yer verilecektir. Bu kapsamda SESRIC veri tabanındaki üye ülkelerin demografik verileri, sosyal harcama verileri, istihdam verileri ile BM alt kuruluşu olan UNDP'nin İnsani Gelişmişlik Endeks Verileri kullanılarak ülkelerin karşılaştırmalı bir sosyal politika analizi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. İİT HAKKINDA TEMEL BİLGİLER

İslam İşbirliği Teşkilatı, Eylül 1969'da Fas'ın başkenti Rabat'ta, Kudüs'teki El Aksa Camiin Yahudi yerleşimciler tarafından kundaklanması hadisesi üzerine toplanan İslam Ülkeleri Zirvesinde kurulmuştur. İslam ülkelerini çatısı altında toplamak üzere 25 ülke tarafından kurulan örgüt, bugün 57 üyesi ile dünyanın en büyük uluslararası örgütleri arasında yer almaktadır.

57 üyesiyle teşkilat, Birleşmiş Milletler ve Bağlantısızlar Hareketinden sonra dünyanın en büyük üçüncü hükümetlerarası örgütüdür. İİT'nin Müslüman dünyasının ortak sesi olma ve ortak çıkarları koruma işlevi de bulunmaktadır (www.oic-oci.org). 1970 yılında -o dönemki adıyla- İslam Konferansı Örgütü'nün Dışişleri Bakanları ilk toplantısı Cidde'de gerçekleşmiş ve bu toplantıda örgütün daimi Genel Sekreterliğinin Cidde'de kurulmasına karar verilmiştir (www.wikipedia.org). Müslüman ülkelerin temel problemleri, kendi aralarındaki anlaşmazlıkların çözümü ve ortak çıkarları için faaliyet gösteren örgütün Birleşmiş Milletler ve diğer hükümetlerarası örgütlerle de danışma ve işbirliği anlamında ilişkileri vardır. İslamın temel değerlerini sahiplenme iddiasındaki örgütün Müslümanlara karşı her türlü ayrımcılıkla mücadele gibi bir misyonu da bulunmaktadır (www.oic-oci.org).

21. yüzyılla birlikte gelen tehditler karşısında üye ülkelerce Mekke'de Aralık 2005'te düzenlenen 3. olağanüstü zirvede 10 Yıllık Eylem Planı belgesi oluşturulmuştur. Eylem Planı'nda hoşgörünün ve modernizasyonun teşviki ve her alanda (bilim, eğitim, teknoloji, ticaret, iyi yönetim) reformların desteklenmesi öngörülmektedir. Bunların yanı sıra insan hakları, özellikle de çocuk, kadın ve yaşlı haklarına ilişkin İslami değerler ön plana çıkarılmıştır.

İİT aşağıdaki organlardan oluşmaktadır:

- a. **İslami Zirve:** Üye ülkelerin kral, devlet başkanı ve hükümetlerinden oluşur. Örgütün en üst karar merciidir. 3 yılda bir toplanarak politik kararların alınmasını sağlar ve üye ülkeleri ilgilendiren konularda rehberlik sunar (<http://www.islamicsummit.org.sa/en/default.aspx>).
- b. **Dışişleri Bakanlar Konseyi:** Yılda bir toplanır ve örgütün genel politikasının uygulanması için strateji geliştirirler(<http://www.oic-oci.org>).
- c. **Genel Sekreterlik:** Genel Sekreterlik, örgütün icracı organıdır. Yukarıda bahsedilen iki organın kararlarının uygulanmasından sorumludur(<http://www.oic-oci.org>). Genel Sekreterliğe doğrudan bağlı birimlerin yanında, uzmanlık komiteleri ve teşkilatın alt kuruluşları da bulunmaktadır (Petersen,2012:45-46). Örgütün politik, ekonomik, kültürel, sosyal, ruhani ve bilimsel alanlarda uzmanlaşmış çalışmalar yapmak üzere ihdas ettiği komiteler de bulunmaktadır. Bakanlar düzeyindeki bu komitelerin bazılarında devlet başkanları başkanlık etmektedir.

İslam Kalkınma Bankası da (İKB) İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) en önemli alt örgütlerindedir. İKB 1973 yılında İslam Konferansı Örgütü'ne üye 7 ülke tarafından alınan karar doğrultusunda, geri kalmış İslam ülkelerini kalkındırmak amacıyla 1975'te kurulmuş uluslararası bir kuruluştur. Günümüzde tüm İİT üyesi ülkeler Banka'nın da üyesidir. Her üye ülke İKB'ye kaynak sağlamak ve her üye ülke buradan kredi

almaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkeler arasında ticaretin arttırılması İKB'nin stratejik amaçları arasında yer almakta ve bunun için finansman imkanları sağlamaktadır (IDB, 2012a). Banka'nın amacı, İslami prensipler doğrultusunda, üye ülkelerin ve Müslüman olmayan ülkelerdeki Müslüman toplumların münferit veya birlikte ekonomik kalkınmalarına ve sosyal gelişmelerine katkıda bulunmaktır. Banka son yıllarda yoksul İslam ülkelerinin beşeri sermayelerinin geliştirilmesi amacıyla bu ülkelere yönelik eğitim-sağlık ve istihdam temelli projelere ağırlık vermektedir (IDB, 2012b:3).

İslam Ülkeleri için İstatistiki, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) ise İslami İşbirliği Teşkilatı'nın bir alt organı olarak kuruldu. Kuruluş, 1977'de Trablusgarp'ta düzenlenen 8. Dışişleri Bakanlar Konseyi'nin kararı ile 1978 tarihinde Ankara'da faaliyetlerine başladı ve halen faaliyetlerini Ankara'da sürdürmektedir (<http://www.sesric.org/>). SESRIC'in kuruluş amaçları arasında üye ülkelerin sosyo ekonomik istatistiklerini ve verilerini toplayıp, değerlendirmek de yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu kuruluş, İİT ülkeleri için istatistiki veri konusunda önemli bir misyon üstlenmektedir (<http://www.sesric.org/>).

2. İİT ÜLKELERİNE İLİŞKİN İNSANİ GELİŞMİŞLİK DÜZEYİNİ ETKİLEYEN VERİLER

İslam İşbirliği Teşkilatına üye ülkeler ortak tarihi ve kültürel değerlere sahip olsalar da 4 kıtada yaygın olmaları, farklı coğrafi, demografik, ekonomik yapılarının bulunması, doğal kaynak zenginliği açısından da farklılıklar göstermeleriyle homojen bir yapıları bulunmamaktadır. Bu yönleriyle Genç ve Sayım'ın (2011) doğal kaynakları, ekonomileri ve nüfusları bakımından MENA¹ ülkelerini üç grupta toplayan aşağıdaki sınıflandırmasını, bu ülkeleri de kapsamakta olan İİT ülkeleri için de yapabiliriz:

**Doğal kaynaklar bakımından fakir ve yüksek nüfuslu İİT üyesi ülkeler,*

**Doğal kaynaklar bakımından zengin ve yüksek nüfuslu İİT üyesi ülkeler,*

**Doğal kaynaklar bakımından zengin ve az nüfuslu İİT üyesi ülkeler.*

İİT ülkelerinin sosyo-ekonomik göstergeler ve doğal kaynaklar bakımından homojen bir nitelik göstermemesi, tüm üye ülkelere ilişkin ortalama değerlerin tek tek ülkelere ilişkin gösterge ve değerleri tam olarak yansıtamamasına da yol açmaktadır. Bu nedenle çalışmada İİT ülkelerine ilişkin göstergeler, sadece İİT ülkeleri ortalaması üzerinden incelenmeyecek, bu göstergeler üye ülkeler arası değerlerdeki farklılıkları da ortaya koyacak biçimde değerlendirilecektir.

1 MENA: Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için kullanılan ve bu iki bölgenin İngilizce ilk harflerinin kısaltması olan ifade.

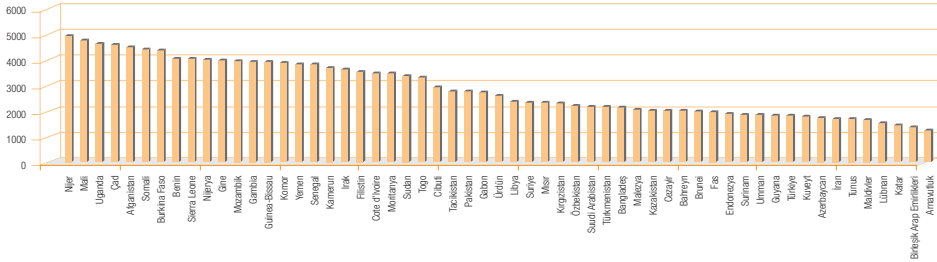
3. SESRIC İSTATİSTİKLERİ

a. Demografik Analiz

İT ülkelerindeki ortalama nüfus artışı (% 2) dünya ortalamasının (%1.2) oldukça üzerindedir (SESRIC, 2010b: 17; Population Institute, 2011:7). Ancak bu ülkelerin nüfus miktarları homojen bir yapı göstermemektedir. Nüfusu 150 milyon ve üzerinde olan ve dünyanın en kalabalık ülkeleri arasında bulunan İT ülkeleri (Endonezya, Bangladeş, Pakistan ve Nijerya) olduğu gibi nüfusu 1 milyondan az olan ülkeler de (Brunei, Surinam, Maldivler, Jibuti, Guyana ve Komoros) yer almaktadır.

Nüfusa ilişkin bir başka gösterge olan kadın başına doğurganlıkta ise İT Ülkeleri arasında yapılacak bir sıralamada Sahra Altı ülkeleri olarak tabir edilen Nijer, Mali, Uganda, Çad, Somali, Burkina Faso gibi ülkelerin 4 çocuktan fazla doğurganlık oranı ile başta oldukları görülmektedir. Ülkemizin de yer aldığı birçok üye ülkede ise bu oran 2 doğumdan azdır. İran, Kuveyt, Lübnan, Katar, Endonezya gibi ülkelerin bulunduğu bu kategorinin en düşük değerlere sahip ülkeleri ise Arnavutluk ve Birleşik Arap Emirlikleridir. Ülkemiz ise en düşük doğurganlık oranına sahip ülkeler arasında 10.sıradadır (Grafik 1).

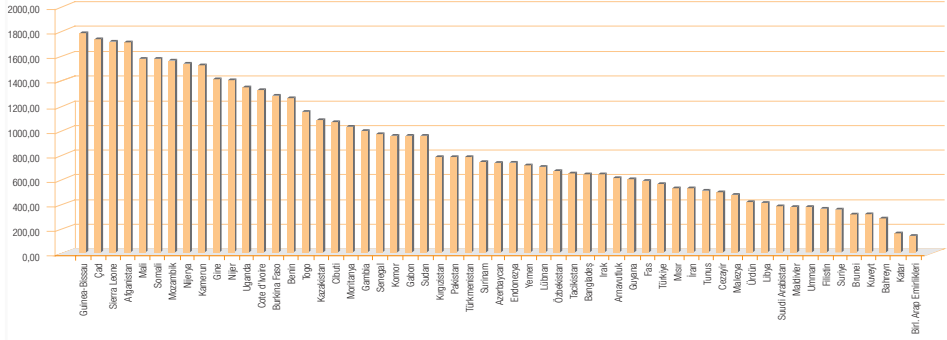
Grafik 1: Ham Doğum Oranı (2007 Yılı) (1000 Kadına Düşen Doğum Miktarı)

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

Ham ölüm oranlarına ilişkin Grafik 2'de görüleceği üzere temelde Sahra Altı ülkeleri olarak bilinen Gine Bissau, Çad, Sierra Leone, Mali, Somali, Mozambik, Nijerya gibi ülkelerde yoksulluk, iç savaş, temiz suya erişim vb. nedenlerle ölüm oranlarının her 100.000 kişiye düşen miktarınının 1800'lere (%1.8) yakınsadığı görülmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri, Katar gibi ülkelerde ise 100.000 kişi başına düşen ölümün 150'den az (% 0.15) olduğu görülmektedir. Ham ölüm oranları konusunda 18. en düşük değerlere sahip olan ülkemizin bu değerleri İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) kapsamında değerlendirilmeye muhtaçtır.

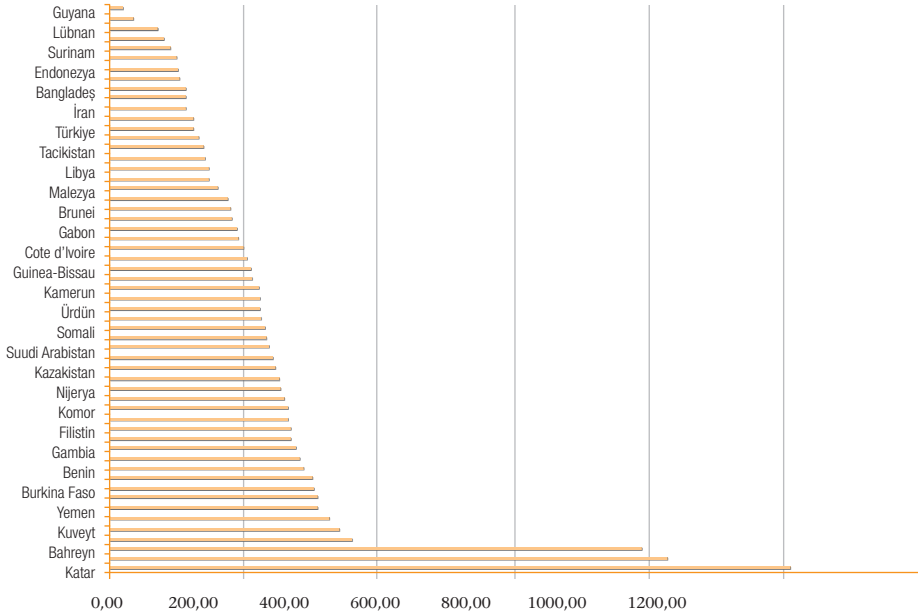
Grafik: 2 Ham Ölüm Oranı (2010 Yılı) (Her 100.000 Kişiye Düşen Ölüm Oranı)

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

Grafik 3'te ise ülkemizin yaklaşık % 2 oranında **net nüfus artış oranına** sahip olduğu görülmektedir. Ülkemiz bu değerleriyle Azerbaycan, Tacikistan, Maldivler gibi ülkelerle benzer bir nüfus artış oranına sahiptir. Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Katar gibi ülkelerde ise yüksek bir doğum oranı olmamasına rağmen ham ölüm oranının düşük olması nedeniyle yüksek nüfus artışı gerçekleşmektedir. Bu konunun da İGE kapsamında değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Guyana, Lübnan, Arnavutluk, Kırgızistan gibi ülkelerde ise çok düşük oranlarda nüfus artışı söz konusudur. Tüm İİT ülkelerinin nüfuslarının artış eğiliminde olması nedeniyle aralarında bir homojenlik söz konusudur. Nüfusun artış oranları birkaç ülke haricinde birbirine yakındır. Ayrıca üye ülkelerin çoğunluğunda nüfus artış hızları da geçmiş yıllara göre genel olarak düşmektedir (<http://www.sesric.org/baseind-step5.php>).

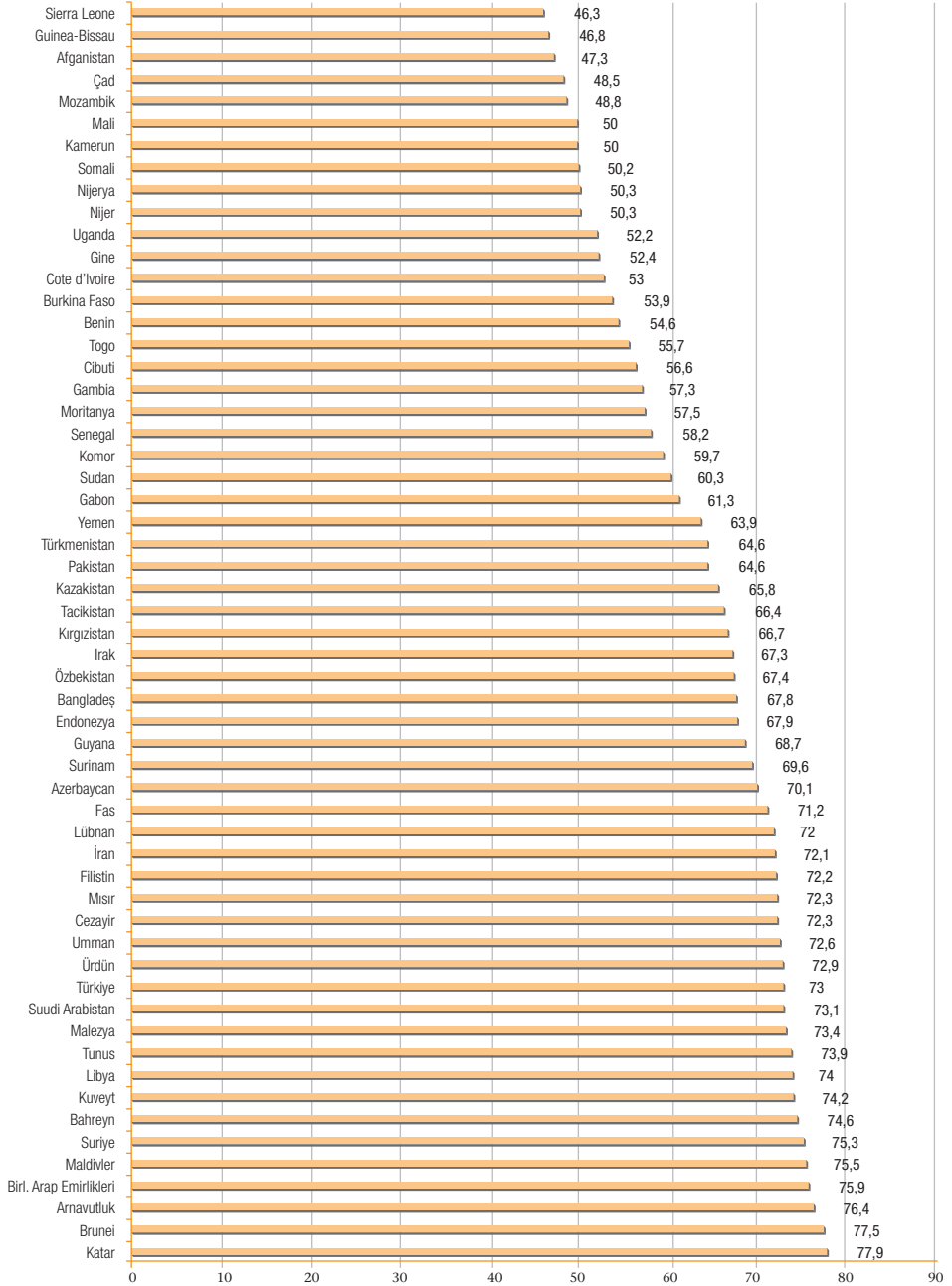
Grafik 3: Nüfusun Büyüme Oranı (2010 Yılı)

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

Grafik 4'te yer alan veriler incelendiğinde ülkemizde İT örgütü ülkelerin ortalamasından yüksek bir **doğumdan itibaren yaşam beklentisinin** ülkemizde söz konusu olduğu (73 yıl) görülmektedir. Bu süre itibarıyla ülkemiz, Umman, Ürdün, Suudi Arabistan, Malezya ve Tunus'la aynı grup içerisinde yer almaktadır. Katar, Brunei, Arnavutluk, Birleşik Arap Emirlikleri ve Maldivler gibi ülkeler ortalama 75 yaş sınırının üzerinde bir doğumdan itibaren yaşam beklentisine sahiptirler. Ülkemiz en yüksek yaşam süresine sahip ülkeler arasında 13. sıradadır. Doğumdan itibaren yaşam beklentisi 70 yıl ve üzerinde olan ülkemizle birlikte 22 üye ülke bulunurken, yaşam beklentisi 55 yıl ve altında olan 15 üye ülkenin de varlığı söz konusudur.

Grafik 4: Doğumdan İtibaren Yaşam Beklentisi (Toplam -Yıl) (2010 Yılı)

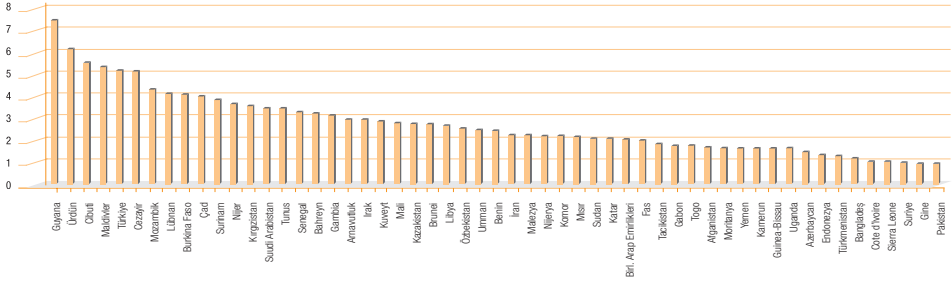
Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

b. Sağlık Harcamaları

Sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı kuşkusuz sosyal politika anlamında kamunun katılımını da gösteren önemli bir göstergedir. İT ülkelerinin genelinde sağlık sektörü karma bir yapıdadır. Kamu ve özel sektörün -ülkeden ülkeye değişen ağırlıklarda olmak üzere- birlikte faaliyet yürüttüklerini görmekteyiz.

İT ülkelerinin bu konudaki performansını incelediğimizde 2009 yılı itibari ile iyi bir performansa sahip oldukları görülmektedir. Guyana, Cibuti gibi ülkelerde bu alanda ki en yüksek performansın sergilenmesinin, bu ülkelerin GSYİH miktarlarının düşük-lüğünden kaynaklanması nedeniyle bu durum İT ülkeler arası sıralamada tek başına anlam taşımamaktadır.

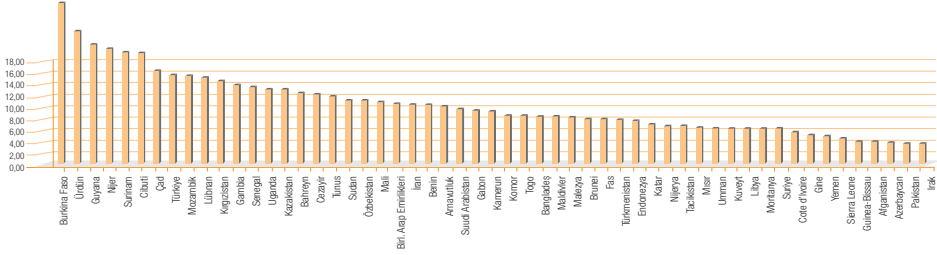
Grafik 5: Sağlık Harcamalarının GSYİH'e Oranı (2009 Yılı)

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

Türkiye'nin sağlık harcamaları konusunda ayırdığı payın toplam kamu harcamalarını göz önünde bulundurduğunda yüksekliği bu grafikte de dikkati çekmektedir. Nitekim, toplam kamu harcama tutarları düşük olan Burkina Faso, Guyana, Nijer, Surinam ve Cibuti gibi Sahra Altı ülkelerinin harcamalarının oransal yüksekliği ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin söz konusu kalem ile ilgili tutarın yüksekliği anlamlı bir veri durumuna geçmektedir.

Bu kapsamda en düşük oranlar ise Irak, Pakistan, Afganistan, Gine, Sierra Leone gibi doğumdan itibaren yaşam beklentisinin düşük olduğu ülkelerde görülmektedir.

Grafik 6: Sağlık Harcamalarının Toplam Kamu Harcamalarına Oranı (2009 Yılı (Yüzde))

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

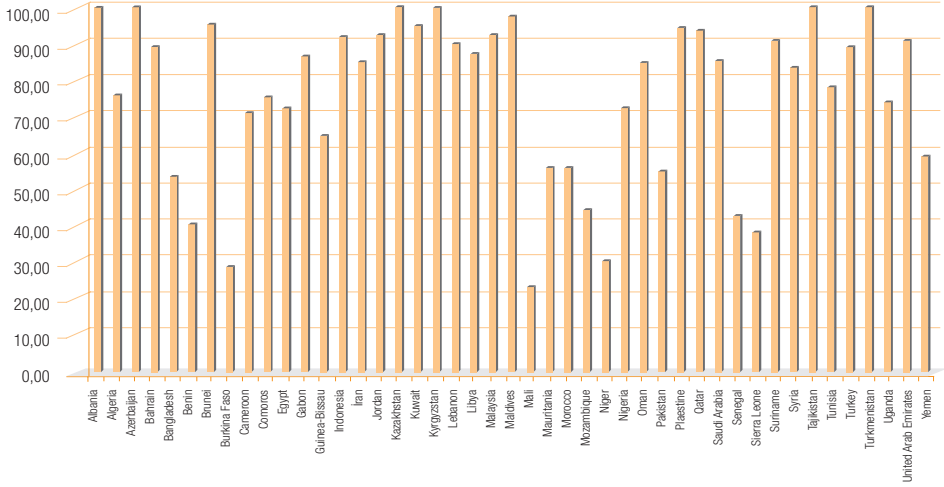
Sağlık harcamalarının toplam kamu harcamalarına ve GSYİH'e oranı her zaman tek başına sağlıklı bir değerlendirmeye ve özellikle ülkeler arası karşılaştırma yapmaya yeterli görülmemektedir. Bunun yanında kişi başına ortalama sağlık harcamaları verilerinin de kullanılması gerekmektedir. Toplam kamu harcamaları içindeki kamu sağlık harcamalarının bilinmesi daha çok ülkeler arasında sosyal devlet uygulamalarının karşılaştırılmasında anlamlı olmaktadır (Sayım, 2011: 155-156). Kişi başına ortalama sağlık harcaması, ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin görülebilmesini sağlar. Sonuçta görece küçük bir ekonomiye sahip olup da, bu ekonomik düzeyi içerisinde sağlık harcamalarına diğer ülkelerden daha yüksek oranda pay ayıran ülkeler ile çok daha büyük bir ekonomiye sahip ancak sağlık harcamalarına görece düşük oranda pay ayıran ülkeler arasında yanıltıcı karşılaştırmalar yapılabilir. Bu nedenlerle sağlık harcamalarının bireye yansımaları görmek için kişi başı sağlık harcamalarının bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca ülkelerin ekonomilerinin hacmi yanında nüfusları da sağlık harcamalarına ayrılan pay açısından önem taşımaktadır. Büyük ekonomiye sahip bir ülke nüfusu fazla ise, ekonomiye ayırdığı kaynak fazla da olsa, bunun vatandaşlarına yansımaları nüfusunun çok olması nedeniyle aynı oranda olmayacaktır.

Kişi başına sağlık harcamaları açısından Ortadoğu ve K. Afrika'daki İİT ülkelerini incelediğimizde bu ülkeler arasında petrol zengini ve az nüfuslu körfez ülkelerinin en yüksek değerlere sahip olduğunu görmekteyiz. Katar'da kişi başı yıllık sağlık harcamasının ortalama 1715 dolar, BAE'de 1520 dolar ve Kuveyt'te 1416 dolar iken bu değerlerin Yemen'de yıllık 64 dolar, Cibuti'de 84 dolar ve Sudan'da 94 dolar olduğunu görmekteyiz. Suudi Arabistan gibi petrol zengini ancak körfez ülkelerinden fazla nüfusu olan bir ülkenin kişi başı yıllık sağlık harcaması ise 718 Dolar'dır. Bölge ülkelerinin kişi başı yıllık sağlık harcamalarının ortalaması 518 Dolar, Türkiye'nin ise 571 Dolar'dır. Görüldüğü gibi Türkiye bölge ülkeleri ortalamasının biraz üzerindedir.

Bölgedeki 20 ülke arasında kişi başı yıllık sağlık harcamasında 7. sırada yer almaktadır. Dünya ortalaması ise 2007 yılı için 802 dolardır. Ülkemiz bu değerleriyle bölge ortalamasının biraz üzerinde kalırken, dünya ortalamasının altında kalmaktadır (Sayım, 2011:161-164).

c. Eğitim Göstergeleri

Eğitim insani gelişmişliğin temel göstergeleri arasındadır. Eğitim, bireysel anlamda beşeri sermayenin gelişimine katkıda bulunarak, bireylerin yoksulluktan kurtulmalarını, yoksulluğun nesilden nesile geçen kısır döngüsünün kırılmasını sağlayarak insani gelişmişliğe katkıda bulunmaktadır. Bu özelliğiyle eğitim toplumsal eşitsizliğin ortadan kaldırılmasında da önemli bir politika aracıdır. Eğitim aynı zamanda toplumsal düzeyde de etkide bulunmaktadır. Bir toplumun eğitim düzeyinin gelişimi, o toplumun kalkınmasına da önemli katkılar sağlamaktadır. Bu yönüyle de eğitim, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkeler için kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak eğitimin gerek bireysel, gerekse toplumsal kalkınma için eşitliği sağlayıcı, geri kalmışlığı ve yoksulluğu ortada kaldırıcı etkisi her durumda ortaya çıkmayabilmektedir (Taş ve Yenilmez, 2008:158-165). Geri kalmış toplumlar ve yoksul kesimlerin eğitim düzeyinin yeterince geliştirilmediği, gelişmiş toplumların gelişmekte olan toplumlar aleyhine ve toplumların yüksek gelirli kesimlerinin düşük gelirli kesimleri aleyhine eğitim hizmetlerinden daha fazla yararlandığı durumlarda ise eğitim, eşitsizlikleri ve sosyal dışlanmayı artırıcı etkiler doğurabilmektedir (Kunduracı, 2010). Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin ulusal bir kalkınma hedefi olarak eğitime özel önem vermesi ve gelişmiş-gelişmekte olan tüm ülkelerin de toplumlarının yoksul kesimlerinin eğitim hizmetlerinden toplumun diğer kesimleri gibi faydalanabilmeleri için gerekli adımları atmaları gerekmektedir.

Grafik 7: İİT Ülkeleri Yetişkin Okur-Yazar Oranı (2007²) (Yüzde)

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

Yetişkin okur-yazar oranı, 15 yaş üstü insanlar arasındaki okur-yazar oranını göstermektedir. Okur-yazarlık konusunda yalnızca yetişkinlere ilişkin bu istatistiki veri, ülkenin cari olarak faydalandığı insan gücünün sahip olduğu temel beşeri sermaye düzeyinin bilinmesini sağlamaktadır. Yetişkin okur-yazarlığında 6 İslam ülkesinde % 99 gibi oldukça yüksek bir oran söz konusudur. Toplam 16 İslam ülkesinde de yetişkin okur-yazarlık oranı % 90'ın üzerindedir. Türkiye ise, % 88 yetişkin okur-yazar oranı ile İslam ülkeleri arasında 19. sırada yer almaktadır.

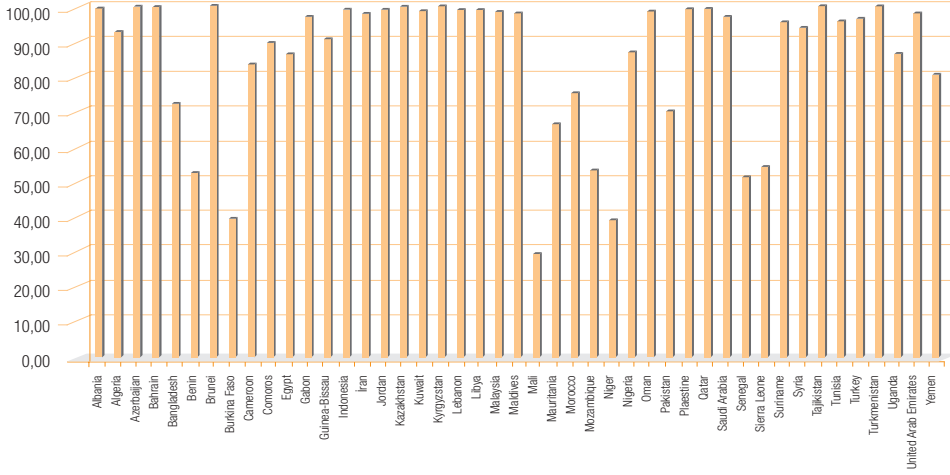
Toplamda 45 İİT üyesi ülkenin bu konuda verisi bulunmaktadır. Yetişkin okur-yazarlık oranının % 99 oranında olduğu İslam ülkelerinin tamamı (Tacikistan, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Arnavutluk) Eski Sovyetler Birliği içerisinde kalan veya doğrudan Doğu Bloku üyesi olan ülkelerdir. Doğu bloku içerisinde okur-yazarlığa diğer insani gelişmişlik alanlarına görece fazla önem verilmiş olmasının bunda etkili olduğu düşünülmektedir.

Yetişkin okur-yazarlık oranının % 90 ila % 60 arasında olduğu 17 ülke ve % 60 ila % 23 oranları arasında olduğu 12 ülke yer almaktadır. Yetişkin okur-yazarlık oranının orta düzeyde olduğu (% 90 ila %60 arasında) ülkeler grubunda Türkiye, S. Arabistan, İran, Tunus, Cezayir, Bahreyn, Komoros, Kamerun Nijerya ve Kamerun gibi ülkeler de yer almaktadır. Yetişkin okur-yazarlık oranının düşük olduğu (% 60 ila %23 oranları arasında) ülkeler grubunda ise Yemen, Moritanya, Fas, Pakistan, Bangladeş,

2 İİT ülkelerinin 2007 yılı sonrasındaki yıllara ilişkin de Yetişkin Okur-Yazar Oranı verileri bulunmaktadır. Ancak üye ülkeler her yıl düzenli veri bildiriminde bulunmadıklarından, bu istatistiki veride en çok sayıda ülkenin veri bildiriminde bulunduğu yıl (2007 yılı) seçilmiştir. Bir üye ülke eğer 2007 yılında veri bildirmemiş daha sonraki bir yılda (2008,2009,2010 veya 2011 yılları) veri bildiriminde bulunmuşsa söz konusu daha sonraki yılın verisi o ülke için bu istatistikte kullanılmıştır.

Mozambik, Senegal, Benin, Sierra Leone, Nijer, Burkina Faso ve en sonda da Mali yer almaktadır.

Grafik 8: İİT Ülkeleri Genç Okur-Yazar Oranı (2007³) (Yüzde)

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

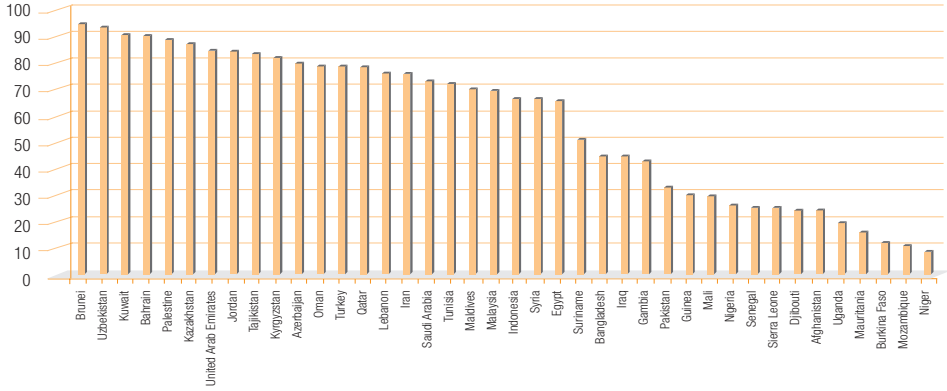
Genç okur-yazar oranı, 15-24 yaş grubundaki insanlar arasındaki okur-yazar oranını göstermektedir. Okur-yazarlık konusunda 15-24 yaş grubundaki gençlere ilişkin bu istatistiki veri, bir ülkenin eğitim alanına yaptığı cari yatırımı ve o ülke halkının eğitime yönelik düzeyinin bilinmesini sağlamaktadır. Böylece gelecekte o ülkenin sahip olacağı potansiyel beşeri sermayesinin, bilimsel-teknolojik gelişmesinin, toplumsal kalkınma düzeyinin öngörülebilmesi sağlanmaktadır.

Bu alanda toplamda 53 İİT ülkesinin verisi bulunmaktadır. Genç okur-yazar oranının Azerbaycan'da % 100 olduğunu ve yine 10 ülkede (Filistin, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Türkmenistan, Bahreyn, Kırgızistan, Katar, Brunei, ve Arnavutluk) % 99 düzeyinde olduğunu görmekteyiz. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu toplam 29 ülkede Genç okur-yazar oranı % 90'ın üzerindedir. Genç okur-yazar oranının % 90 ila % 60 arasında olduğu ülke sayısı 16 ve bu oranın % 60 ila % 30 arasında olduğu ülke sayısı ise 8'dir. Genç okur-yazar oranının % 60 ila % 30 arasında olduğu ülkeler Sierra Leone, Mozambik, Benin, Senegal, Çad, Burkina Faso, Nijer ve yine en sonda Mali'dir. Bangladeş, Moritanya, Yemen, Fas ve Pakistan'ın yetişkin okur-yazar oranında en düşük orandaki ülkeler grubunda yer almalarına karşın, Genç okur-yazar

3 İİT ülkelerinin 2007 yılı sonrasındaki yıllara ilişkin de Genç Okur-Yazar Oranı verileri bulunmaktadır. Ancak üye ülkeler her yıl düzenli veri bildiriminde bulunmadıklarından, bu istatistiki veride en çok sayıda ülkenin veri bildiriminde bulunduğu yıl (2007 yılı) seçilmiştir. Bir üye ülke eğer 2007 yılında veri bildirmemiş ve daha sonraki bir yılda (2008,2009,2010 veya 2011 yılları) veri bildiriminde bulunmuşsa söz konusu daha sonraki yılın verisi o ülke için bu istatistikte kullanılmıştır.

oranında orta düzey ülkeler grubunda yükseldiklerini görmekteyiz. Ayrıca hemen her ülkede yetişkin okur-yazar oranlarına görece genç okur-yazar oranları daha yüksektir.

Grafik 9: İİT Ülkeleri Ortaöğretime Kayıtlı Öğrenci Oranları (2009 Yılı⁴) (Yüzde)

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

Okur-yazarlık oranları, bir toplumun en temel düzeyde eğitim durumunu görmemizi sağlarken, ortaöğretimde eğitim gören öğrenci oranları o toplumdaki daha ileri düzeyde eğitim durumunu ortaya koyarak derinlemesine değerlendirme olanağı sağlamaktadır.

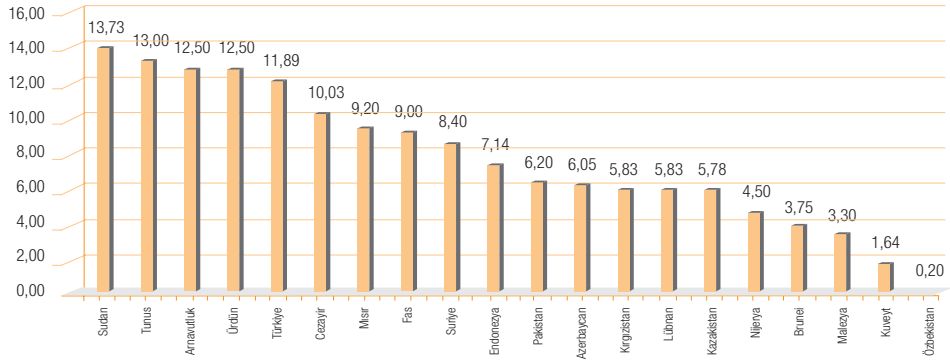
Bu konuda toplamda 40 İİT üyesi ülkenin verisi mevcuttur. Ortaöğretime kayıt oranlarında Brunei % 93,7 ile en ileri düzeydeki ülkedir. Brunei'yi sırasıyla Özbekistan, Kuveyt, Bahreyn ve Filistin izlemektedir. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu toplamda 16 ülke % 75 ve üzeri oranda Ortaöğretime Kayıtlı Öğrenciye sahiptir (Türkiye %77,8 oranı ile 14. Sırada yer almaktadır.). 11 ülkenin ise % 75 ila % 40 oranları arasında Ortaöğretime Kayıtlı Öğrencisi bulunmaktadır. Geri kalan 13 ülkede ise Ortaöğretime Kayıtlı Öğrenci oranı % 40'ın da altındadır. Bu ülkeler arasında Moritanya, Burkina Faso, Mozambik ve Nijer'de Ortaöğretime Kayıtlı Öğrenci oranı %15 ila % 9 arasındadır. Görüldüğü gibi İİT üyesi ülkeler bu konuda homojen olmayan bir yapıya sahiptirler. En yüksek kayıt oranına sahip ülke (Brunei % 93,7) ile en düşük kayıt oranına sahip ülke (Nijer % 9) arasında oransal olarak 10 katı aşan bir fark bulunmaktadır.

4 İİT ülkelerinin 2009 yılı sonrasındaki yıllara ilişkin de Ortaöğretime Kayıt Oranı verileri bulunmaktadır. Ancak üye ülkeler her yıl düzenli veri bildiriminde bulunmadıklarından, bu istatistikte veride en çok sayıda ülkenin veri bildiriminde bulunduğu yıl (2009 yılı) seçilmiştir. Bir üye ülke eğer 2009 yılında veri bildirmemiş ve daha sonraki iki yılda (2010 veya 2011 yılları) veya daha önceki iki yılda (2007 veya 2008 yılları) veri bildiriminde bulunmuşsa söz konusu yılın verisi o ülke için bu istatistikte kullanılmıştır.

d. İstihdam Göstergeleri

İstihdam, yoksulluğu ve yoksulluğun etkileri üzerinde belirleyici olan bir başka önemli göstergedir. Bu göstergeyi hem işsizlik üzerinden hem de çalışan nüfus başına düşen GSYİH bağlamında inceleyerek üye devletlerin sosyal politika alanında mevcut durumları hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Grafik 10: İşsizlik Oranı (2010 Yılı) (Yüzde)

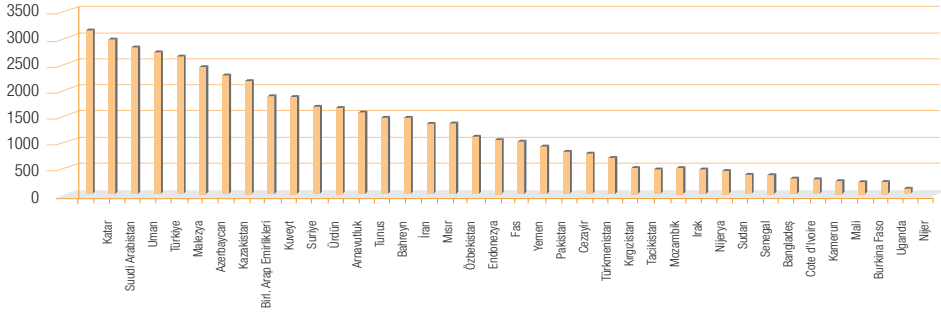

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

İşsizlik oranları itibari ile yapılan bir karşılaştırmada ülkemizin nispeten yüksek işsizlik oranlarının görüldüğü ülkeler arasında yer aldığını görmekteyiz. Öte yandan İT ülkelerinin önemli bir bölümünün işsizlik verilerinin 2010 yılı itibari ile mevcut bulunmadığını da not etmemiz gerekmektedir.

İşsizlik konusunda en düşük oranlar Özbekistan, Kuveyt, Malezya, Brunei gibi ülkelerde görülmektedir. Bu ülkeleri Nijerya gibi bir Sahra Altı ülkesinin de izlediğini belirtmemiz gerekir. En yüksek oranlar ise Sudan, Tunus, Arnavutluk ve Ürdün'de görülmektedir. Bunu ülkemizde %11,89 gerçekleşen işsizlik oranı takip etmektedir.

Genç ve hızla büyüyen nüfusları ile gelecekte çok daha fazla işgücünün ortaya çıkmasıyla istihdam ihtiyacının da üye ülkelerde artması beklenmektedir. Ayrıca genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının artışıyla da bağlantılı olarak genç nüfusun içerisindeki istihdam oranı da azalma eğilimindedir. Bu durum genç nüfus işsizliğinin, toplam işsizlik içerisindeki oranının da artmasına yol açmaktadır. Yalnızca MENA ülkeleri için 2020 yılında işgücünün 20 yıl öncesine göre % 80 artarak 185 milyona çıkması öngörülmektedir. Bu artış, 2020 yılına kadar 100 milyon yeni istihdamı gerektirmekte, bir başka deyişle son 50 yılda üretilen istihdam miktarı kadar bir istihdamın 2020 yılına kadar bölge ülkelerince üretilmesini gerektirmektedir (Koçak ve Kavi, 2011:76).

Grafik 11: İstihdam Edilen Nüfus Başına Düşen GSYİH (USD) (2008 Yılı)

Kaynak: <http://www.sesric.org/databases-index.php>

İstihdam edilen nüfus başına düşen GSYİH verileri incelendiğinde çalışan nüfusun eline geçen GSYİH payı itibari ile 4.sırada yer aldığı görülmektedir. İşsizlik oranının % 0,2 oranında gerçekleştiği Özbekistan'da kişi başına düşen GSYİH 1.500 ABD Dolarından az iken işsizlik oranının nispeten yüksek olduğu ülkemizde 2.500 ABD dolarının üstünde bir gelirin kişi başına düşüyor olması dikkate değerdir.

Çalışanların GSYİH'den en yüksek payı alabildikleri İİT ülkeleri Katar, Suudi Arabistan, Umman, Türkiye, Malezya ve Azerbaycan'dan oluşuyor. Çalışan nüfusun en az pay aldığı ülkeler ise Nijer, Uganda, Burkina Faso, Mali ve Kamerun gibi Sahra Altı ülkeleridir.

İstihdamın yapısına ilişkin de birtakım sorunlar bulunmaktadır. Vasıflı işgücünün yerinde kullanılmaması, kamunun özel sektörden daha fazla tercih edilmesiyle özel sektörün verimli bir istihdam rejimine sahip olamaması ekonomiyi dolayısıyla yeni oluşturulacak istihdamı olumsuz etkilemektedir. Kamunun da vasıflı işgücünü verimli kullanamaması istihdam piyasasına zarar vermektedir (Koçak ve Kavi, 2011: 84-85).

3.5. İNSANİ GELİŞİMİŞLİK ENDEKSLERİ

Yoksulluk ölçümlerinde son zamanlarda yaygın olarak kabul gören bir eğilim yoksulluğun tek bir kıstasla ölçülemeyeceği, bu nedenle gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin verilerin yanı sıra sağlık, eğitim ve diğer sosyo-ekonomik göstergelerin birlikte-bileşik göstergeler halinde kullanılması uygulamasıdır. Bu bağlamda ön plana çıkan **İnsani gelişmişlik endeksinde** de gelir ve tüketim harcamaları yanında kullanılan diğer sosyo-ekonomik göstergeler ikincil birer gösterge olarak kullanılmamakta, gelir ve tüketim harcamaları ile eşdeğer olarak insani gelişmişliğin ölçümünde hesaplanmaktadır (Neumayer, 2001:101).

Esasında, gelir ve tüketim göstergelerinin yoksulluğun tanımlanmasında ve yoksulluğa karşı strateji geliştirmede yeterli olmaması nedeniyle daha kapsamlı yoksulluk göstergeleri bulma çabaları uzunca bir geçmişe sahiptir.

Yaşam beklentisi, ölüm oranı, bebek ölüm oranı, kötü beslenme, kişi başına düşen toprak alanı, okur-yazarlık oranı gibi göstergeler, refah/yoksulluk göstergesi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Şenses, 2006: 97). Bileşik ölçütler arasında en ilgi çekici olan ve genel kabul gören Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen ve 1990'dan bu yana kullanılan İnsanı Gelişme Endeksidir (İGE). Endeks, iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek hayat standardı esasına dayalı olarak insanî gelişim tanımından yola çıkarak eğitim, gelir ve sağlık göstergelerinden oluşmaktadır. İGE, sosyo-ekonomik göstergeleri ekonomik büyüme ile ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin birlikte izlenebilmesine ve kıyaslanabilmesine imkân vermektedir (Şenses, 2006: 100; Coşkun ve Tireli, 2008:28).

İnsanı Gelişme Endeksi'nin kuramsal temelini A.K. Sen'in dilimize "yeterlilikler" olarak çevirebileceğimiz "capabilities" kavramı oluşturmaktadır. Yeterlilik, var olan refah düzeyi ve kalkınma sürecinde seçeneklerini genişletebilme, seçenekleri ve bu seçenekleri artırmak için hayatlarında olabildikleri ve yapabildikleri şeyler toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bu kapasiteler arasında insanî gelişme için uzun ve sağlıklı yaşama, bilgili olma, iyi bir hayat standardına ulaşmak için gerekli kaynaklara erişim ve toplumun yaşamına katılma en önemlileri olarak öne çıkmaktadır (Şenses, 2003: 101; UNDP, 2001:9; Coşkun ve Tireli, 2008:28). Sen'in kuramı, insanların maddi gelir düzeylerine ve servetlerine odaklanılmasından çok yaşadıkları hayata önem vermektedir. Gelir odaklı kalkınma anlayışından insanın kendisini merkez alan kalkınma anlayışını ön plana çıkarmaktadır (Gürses, 2009:340)

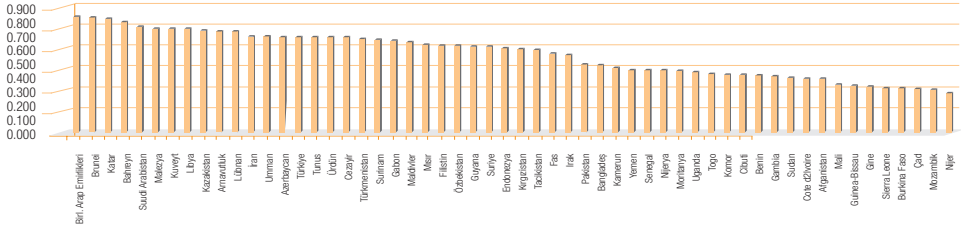
Kalkınma kavramları üzerinden düşünüldüğünde; gelişme meselesine odaklanmamız gerekmektedir. Gelişme birçok şekilde tanımlanıp ölçülebilir. Gelişmeyi tek bir ölçüt ile ifade etmek, ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarının farklılığı nedeniyle oldukça zordur. Gelişmişlik ölçütlerinden en çok kullanılanı kişi başına milli gelirdir. Bunun yanı sıra sağlık ve eğitime ait bir takım göstergeler (okullaşma oranları, kişi başına düşen doktor vb.) de ölçüt olarak kullanılmaktadır (Demir, 2006).

Ekonomik büyümeden daha fazlasını ifade eden gelişme, ekonomik büyümenin etkilerinin tüm topluma yayılması şeklinde kendisini gösterir. Ekonomik büyümenin bireyler ve bireysel yaşam üzerinde dönüştürücü etkisi gelişmeyi ifade eder (Kunduracı, 2008:6-8). Bir ülkede milli gelir artışının yüksek oluşu o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak adlandırılabilmesi için yeterli değildir. Ekonomik açıdan kalkınmış birçok ülkede sosyal sorunların çözülemediğinin görülmesi üzerine ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gereği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, ülkelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin de ortaya konduğu İnsanı Gelişme Endeksi (İGE), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafın-

dan ilki 1990 yılında yayımlanan “İnsani Gelişme Raporu (İGR)” ile birlikte her yıl yayınlanmaya başlanmıştır (Demir, 2006).

İGR’ler yıllar itibariyle değişen sayıda ülkeleri içermektedir. Bu raporlarda ülkelerin insani gelişim düzeyleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışılmaktadır. Tüm ülkeleri içeren yıllık küresel İnsani Gelişme Raporlarının yanı sıra 1992’den itibaren 140 ülkede 600’ün üzerinde “Ulusal İnsani Gelişme Raporu” da hazırlanmıştır. Ayrıca şimdiye kadar dünyanın farklı bölgeleri için kırkın üzerinde “Bölgesel İnsani Gelişme Raporu” yayınlanmıştır (UNDP,2010). Her yıl insani gelişme alanı farklı bir tema ile incelenmektedir. Geçmiş yıllardaki Küresel İnsani Gelişme Raporlarında “sürdürülebilirlik ve eşitlik”, “iklim değişikliği”, “göç”, “küreselleşme”, “insan hakları” gibi temalar, insani gelişmedeki rol ve etkileri kapsamında incelenmiştir.

Grafik 12: İİT Ülkeleri İnsani Gelişme Endeksleri (2011) (Gelir Dahil)

Kaynak: 2011 Human Development Report

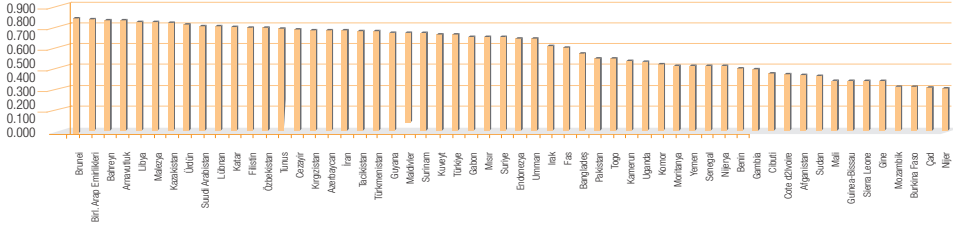
Yukarıda yer alan grafikte de görüldüğü üzere gelir unsurunun dikkate alındığı bir İGE hesaplamasında GSYİH’leri yüksek olan ülkelerin ön sırada yer aldığı görülmektedir. Bu ülkeler petrol kaynakları üzerinde kurulu bulunan Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei, Katar, Bahreyn’dir. Bahsi geçen 4 ülke UNDP’nin 4’lü kategorisi içerisinde “Çok Yüksek İnsani Gelişmişlik Düzeyi” kapsamında değerlendirilmektedir. Dünya sıralamalarına bakıldığında Birleşik Arap Emirlikleri 30; Brunei 33; Katar 37 ve Bahreyn 42.sıradadır.

Ülkemiz ise dünyada 92. ve İİT ülkeleri arasında 15.sırada yer almaktadır. Gelir dahil İGE puanı 0,699, gelir hariç puanı ise 0,704’tür. Bu sıralama “Yüksek İnsani Gelişmişlik Düzeyi”ne tekabül etmektedir. Bu kategori içerisinde; Suudi Arabistan, Malezya, Kuveyt, Libya, Kazakistan, Arnavutluk, Lübnan, İran, Umman ve Azerbaycan gibi İİT ülkeleri yer almaktadır.

İİT bünyesindeki Irak, Filistin, Mısır, Suriye gibi Ortadoğu ülkeleri; Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan gibi eski Sovyet ülkeleri ise “Orta Düzey İnsani Gelişmişlik Düzeyi”ne sahiptir. Ülkemiz önceki dönemlerde orta düzey insani gelişmişlik düzeyi endeksi içerisinde yer alırken 2011 Raporu ile birlikte yüksek insani gelişmişlik endeksi kategorisine yükselmiştir.

Pakistan'dan başlayıp Nijer'e kadar devam eden 24 İT⁵ ülkesi, "Düşük Gelişmişlik Düzeyi" kapsamında değerlendirilmiştir. Bu ülkelerin önemli bir bölümü Sahra Altı olarak tanımlanan ülkelerdir.

Grafik 13: İnsan Gelişim Endeksi (2011) Gelir Hariç

Kaynak: 2011 Human Development Report

Gelir hariç İnsani Gelişim Endeksi değerlerine ilişkin olarak yukarıda yer alan tabloda ülkemizin puanı gelir dâhil endeks tutarına göre daha yüksek olmakla birlikte sıralama olarak daha düşük bir seviyede yer almaktadır. Bu anlamda ülkemiz, orta düzey insani gelişmişlik değerine sahip Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan Surinam gibi ülkelerin altında bir gelişmişlik düzeyinde kalmaktadır. Gelirin dahil olduğu ve hariç olduğu İGE verilerinde Düşük İGE düzeyine sahip ülkelerde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bu kategoride yer alan ülkelerin yine Sahra Altı Afrika ülkeleri ve Afganistan gibi yoğun iç savaş içerisinde yer alan ülkeler olduğu görülmektedir. En düşük insani gelişim düzeyine sahip ülkeler dünya sıralamasında 145-186 aralığında yer almaktadır.

4. İNSANİ GELİŞİM ENDEKSİ DEĞERLERİ İLE SESRIC DEĞERLERİ KARŞILAŞTIRMASI

a. Demografik Göstergeler

Ham ölüm oranlarına ilişkin olarak temelde Sahra Altı ülkeleri olarak bilinen Gine Bissau, Çad, Sierra Leone, Mali, Somali, Mozambik, Nijerya gibi ülkelerde yoksulluk, iç savaş, temiz suya erişim vb. nedenlerle ölüm oranlarının % 1.8'lere yaklaştığını Grafik 2'de incelemiştik. Bu ülkeler, İnsani gelişmişlik seviyesi bakımından da düşük düzeyde yer alan ülkelerdir.

Ülkemizin yer aldığı ölüm oranı dilimi Mısır, İran, Tunus, Cezayir ve Malezya gibi ülkelerle aynı düzeydedir. Bu ülkeler ise temelde yüksek insani gelişmişlik düzeyine tekabül etmektedir.

5 Somali'nin verileri hesaplanmadığı için 25 olarak da hesaplanabilir.

Birleşik Arap Emirlikleri, Katar gibi ülkelerde ise ham ölüm oranının % 0.2'den az olduğu görülmektedir. Ham ölüm oranları ile insani gelişmişlik düzeyi arasında ters bir korelasyon bulunmakta ve bu ülkeler de "çok yüksek insani gelişim düzeyine" tekabül etmektedir.

Ham doğum oranlarına ilişkin SESRIC verileri incelendiğinde Sahra Altı ülkeleri olarak tabir edilen Nijer, Mali, Uganda, Çad, Somali, Burkina Faso gibi ülkelerin kadın başına 4'ten fazla doğum oranına sahip olduğu incelenmişti. Ülkemizin de yer aldığı kadın başına 2 doğumdan az ülkelerin bulunduğu kategoride yer alan İran, Kuveyt, Lübnan, Katar, Endonezya gibi ülkeler temelde çok yüksek veya yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerdir. En az doğum oranına sahip ülkeler olan Arnavutluk ve Birleşik Arap Emirlikleri çok yüksek ve yüksek insani gelişmişlik seviyesini temsil ederken; gelir hariç İGE değerlendirmesinde söz konusu iki ülkenin en yüksek seviyeyi paylaştıkları görülmektedir.

Nüfusun büyüme oranı verilerine bakıldığında çok yüksek ve yüksek insani gelişim endeks değerlerine sahip olan Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Katar gibi ülkelerin çok yüksek bir nüfus artış oranına sahip oldukları görülmektedir. Öte yandan bu nüfus artışının nedeninin yüksek doğum oranları değil düşük ham ölüm oranının olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir. Vatandaşlarının uygun sağlık koşullarında yaşamasını sağlamak da İGE değerinin artışına neden olmaktadır.

Ülkemizin de içinde bulunduğu % 2'den daha az net bir nüfus artışı oranına sahip ülkeler olan Azerbaycan, Tacikistan, Maldivler gibi ülkelerin de yüksek ve orta düzey İGE değerlerine sahip olduğunu görmekteyiz. Guyana, Lübnan, Arnavutluk, Kırgızistan gibi ülkelerin nüfus artış oranlarının en düşük seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Bu ülkeler de yüksek ve orta İGE değerlerine sahiptir.

Buradan da anlaşılacağı üzere nüfusun büyüme oranı ile İGE arasında doğrudan bir ilişki olmamakla birlikte bu oranı belirleyen ham ölüm ve ham doğum oranlarının irdelenmesi gerekmektedir.

Doğumdan itibaren yaşam beklentisi ise İGE değerleri ile bağlantılı bir sonuç doğurmaktadır. Sierra Leone, Gine Bisau, Afganistan, Çad, Mozambik, Mali, Kamerun gibi ülkelerin nüfuslarının ortalama olarak 50 yaşına dahi ulaşamadıkları görülmektedir. Bu durum ham ölüm oranı ile de ilişkilidir. Sağlıklı yaşam koşulları oluşmadığı için hem ham ölüm oranı yüksek, hem yaşam süresi düşük hem de İGE değeri düşük olarak gerçekleşmektedir.

Ülkemizde de -İİT örgütü ülkelerin ortalamasından yüksek olarak- doğumdan itibaren yaşam beklentisinin 73 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu ortalama yaşam beklentisi ile ülkemiz, yüksek insani gelişmişlik seviyesine sahip Umman, Ürdün, Suudi Arabistan, Malezya ve Tunus ülkelerin bulunduğu grup içerisinde yer almaktadır.

Katar, Brunei, Arnavutluk, Birleşik Arap Emirlikleri ve Maldivler gibi ülkelerde bu değer, ortalama 75 yaşın üzerinde gerçekleşmektedir. Bu ülkeler ise çok yüksek ve yüksek İGE değerlerine sahiptir. Bu anlamda bu veriler ile İGE arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

b. Sağlık Harcamaları

İİT ülkelerinin sağlık harcamalarının GSYİH'lerine oranları üzerine performanslarını izlediğimizde Guyana, Cibuti gibi ülkelerin en yüksek performansı sergilediği görülmektedir. Öte yandan her ne kadar Guyana orta düzey gelişmişlik endeksi değerine sahip olsa da Cibuti'nin halen düşük insani gelişim endeksine sahip olması, sözkonusu değişkenin İGE ile düşük bir korelasyon sergilediğini göstermektedir.

Türkiye'nin sağlık harcamaları konusunda ayırdığı payın toplam kamu harcamaları göz önünde bulundurulduğunda Burkina Faso, Guyana, Nijer, Surinam ve Cibuti gibi Sahra Altı ülkelerinin harcamalarının altında yer aldığını görmekteyiz. Ancak buna karşın bu ülkeler İGE bakımından düşük değerlere sahip ülkelerdir. Bu ülkelerin temel sorunları GSYİH'in dolayısıyla da toplam kamu harcamalarının düşük olması olduğu için sağlık harcamalarının kamu harcamalarındaki payının yüksek olmasının önemli bir değişikliğe neden olmadığı görülmektedir.

c. Eğitim

Eğitim alanında İİT üyesi ülkeler yetişkin okur-yazar oranı, genç okur-yazar oranı ve ortaokula kayıt oranı bakımından analiz edilmiştir.

Yetişkin okur-yazar oranı konusunda en yüksek değerlere sahip ülkelerin Orta Asya ülkeleri ve Arnavutluk olduğunu, bu ülkelerin de Eski Doğu Bloku içerisinde yer aldıkları önceki bölümde incelenmişti. Bu ülkelerin İİT üyesi ülkeler arasındaki insani gelişmişlik sıralamasında daha çok orta sıralarda yer aldıklarını (Arnavutluk 10. Sıradada, Kırgızistan 29. sıradada) görmekteyiz. Bu ülkeleri-Doğu bloku döneminde okur-yazarlığa diğer insani gelişmişlik alanlarına görece fazla önem verilmiş olması nedeniyle- hariç tuttuğumuzda okur-yazarlık oranlarıyla İGE sıralaması arasında daha uyumlu, yüksek korelasyonlu bir ilişki görmekteyiz. Yetişkin okur-yazarlık oranlarında bu ülkelerden sonra gelen Brunei, Katar, Malezya, Kuveyt gibi ülkeler aynı zamanda yüksek İGE değerlerine de sahiptir. Türkiye, S. Arabistan, İran, Lübnan ve Bahreyn gibi ülkelerde yetişkin okur-yazarlığında bu ülkeleri takip etmektedir ve yine bu ülkeler İİT ülkeleri arasında yüksek İGE sıralamasında yer almaktadırlar. Bangladeş, Mozambik, Senegal, Benin, Sierra Leone, Nijer, Burkina Faso ve Mali yetişkin okur-yazar oranlarında en düşük değerlere sahip oldukları gibi İGE sıralamasında da İİT ülkeleri arasında en son sıralarda yer almaktadırlar.

İİT üyesi ülkeler, genç okur-yazar oranı konusunda yetişkin okur-yazarlık ortalamalarından yaklaşık % 5 oranında daha yüksek değerlere sahiptirler. Ancak hemen her

ülkenin genç nüfustaki okur-yazar oranı, yetişkin okur-yazar oranından birbirlerine yakın oranlarla daha yüksek olması nedeniyle ülkelerin bu iki istatistikteki sıralamalarında önemli bir değişiklik gözlenmemektedir. Dolayısıyla bir ülke yetişkin okur-yazarlığına ilişkin istatistikte üst-orta veya alt ülke gruplarından hangisinde yer alıyorsa, bu istatistikte de aynı ülke grubunda yer almaktadır. Bu nedenle Genç okur-yazar oranları ile İGE arasında - eski Doğu blokunda yer alan ülkeler dışında- İİT ülkeleri için yüksek bir korelasyonun varlığını görmekteyiz.

Ortaokula kayıt oranlarında Eski Doğu bloku içerisindeki ülkelerden Özbekistan ve Kazakistan'ın en yüksek oranlara sahip ülkeler grubu içerisinde yer aldıklarını görmekteyiz. Bu iki ülke yanında en yüksek Ortaokula kayıt oranlarına sahip ülkeler arasında Brunei, Ürdün, Umman ve Bahreyn gibi yüksek İGE değerlerine sahip ülkeler de yer almaktadır. Türkiye, Lübnan, İran, Tunus ve S. Arabistan gibi ülkeler de bu ülke grubunu izlemektedir. Cibuti, Afganistan, Uganda, Moritanya, Burkina Faso, Mozambik ve Nijer Ortaokula kayıt oranlarında en düşük değerlere (% 25'in altında) sahiptirler. Bu ülkeler aynı zamanda İGE sıralamasında en son sıralarda yer almaktadırlar. Ortaokula kayıt oranlarıyla İGE arasındaki korelasyonun, okur-yazarlık oranlarıyla İGE arasındaki korelasyona görece daha güçlü olması söz konusudur.

İİT ülkeleri ortaokula kayıt oranları ve okur-yazar oranları verileri içerisinde İGE değerleriyle uyumluluk arz etmeyen eski Doğu bloku ülkeleri yanında bir ülke daha dikkat çekmektedir. Bu ülke, İİT ülkeleri arasında İGE sıralamasında 6. Sırada olan "Malezya"dır. Malezya, eski Doğu bloku ülkeleri aksine İGE sıralamasından daha kötü ortaokula kayıt oranları ve okur-yazar oranları sıralamasına sahiptir. Malezya, ortaokula kayıt oranlarında İİT ülkeleri arasında 20. sırada, yetişkin okuryazarlığında 14. sırada ve genç okuryazarlığında ise 18. sırada yer almaktadır.

d. İstihdam

Ülkemiz açısından yapılan bir analizde ülkemizin nispeten yüksek işsizlik oranlarının görüldüğü ülkeler arasında yer aldığı, buna karşılık ülkemizin yüksek insani gelişmişlik değerine sahip olduğu görülmektedir. İşsizlik konusunda en düşük oranların görüldüğü Özbekistan orta düzey İGE, Kuveyt ve Malezya yüksek İGE, Brunei ise çok yüksek İGE değerine sahiptir. Hatta bu ülkeleri düşük İGE değerine sahip Nijerya gibi bir Sahra Altı ülkesi izlemektedir. Öte yandan en yüksek işsizlik oranlarının görüldüğü Sudan, Tunus, Arnavutluk ve Ürdün'ün de yüksekten düşük İGE'ye doğru uzanan bir skalada yer aldığı görülmektedir. Bu anlamda İGE ile istihdam oranları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Öte yandan istihdam edilen nüfus başına düşen GSYİH verileri ile İGE arasındaki ilişkinin istihdam verileri ve İGE gibi ilgisiz olduğunu söyleyemeyiz. İstihdam Edilen Nüfus Başına Düşen GSYİH incelendiğinde en yüksek tutara sahip olan Katar'ın çok yüksek İGE düzeyine tekabül ettiğini görmekteyiz. Yüksek İGE düzeyinin en üstün-

de yer alan Suudi Arabistan, Katar'ı takip etmektedir. Umman, Türkiye, Malezya ve Azerbaycan gibi İstihdam Edilen Nüfus Başına Düşen GSYİH tutarının yüksek olduğu diğer ülkeler aynı zamanda yüksek İGE değerine de sahiptir. İstihdam Edilen Nüfus Başına Düşen GSYİH tutarının düşük seyrettiği Nijer, Uganda, Burkina Faso, Mali ve Kamerun gibi ülkeler aynı zamanda düşük İGE değerine sahip ülkelerdir. Bu anlamda İstihdam Edilen Nüfus Başına Düşen GSYİH değerleri ile İnsani Gelişmişlik Endeksi değerleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada bir ülkenin çok boyutlu yoksulluk durumu için belirleyici olan değişkenler olan sosyal harcama, istihdam, eğitim ve demografik verileri kullanılmak suretiyle o ülkenin en önemli yoksulluk değişkenlerinden olan insani gelişmişlik endeksi değerleri karşılaştırılmış ve aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığı irdelenmiştir.

Demografik veriler incelendiğinde; SESRIC'ten temin edilen ham ölüm ve ham doğum oranları ile İGE değerleri arasında tersine bir anlamlı ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Nüfusun büyüme oranı verilerine bakıldığında ise bu oranın tek başına fazla bir anlamının olmadığı görülmektedir. Nüfus artış oranının en yüksek olduğu ülkelerin çok yüksek veya yüksek İGE değerlerine sahip oluşu nedeninin yüksek doğum oranları değil bu ülkelerdeki düşük ham ölüm oranları olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir. Vatandaşlarının uygun sağlık koşullarında yaşamasını sağlamak da İGE değerinin artışına neden olmaktadır.

Vatandaşların uygun sağlık ve sosyal içermeye açık bir ortamın sunulması doğumdan itibaren yaşam beklentisini de etkilemektedir. Ham ölüm oranı ile de ilişkili olan bu veri ile İGE değeri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Demografik verilerinin incelenmesinde nüfus politikalarının doğumun arttırılmasından öte, dünyaya gelen bireylerin yaşam süresinin arttırılması yönünde olması gerektiği sonucu çıkarılmaktadır.

Sağlık harcamaları verilerinin ise oransal olarak değerinin İGE açısından belirleyici bir değişken olmadığı, öte yandan toplam sağlık harcaması tutarının GSYİH ve kamu harcamaları ile orantılı olarak yüksekliğinin İGE konusunda anlamlı bir değişken olabileceği düşünülmektedir. Öte yandan toplam GSYİH veya kamu harcamaları bu çalışmada değerlendirme dışı tutulmuştur.

İstihdam verileri üzerinden yapılacak bir değerlendirmede işsizlik oranı ile İGE arasında anlamlı bir ilişki bulunmasa bile istihdam edilen nüfus başına düşen GSYİH verileri ile İGE arasında pozitif bir korelasyon mevcuttur.

Eğitim verileri konusunda da İİT ülkeleri okur-yazar oranları ve ortaokula kayıt oranları ile İGE arasında birkaç ülke (eski Doğu bloku içerisinde yer alan ülkeler ve Malezya) dışında pozitif bir korelasyonun olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak çok boyutlu yoksulluk ile ham ölüm, ham doğum, istihdam edilen kişi başına düşen GSYİH, doğumdan itibaren yaşam beklentisi, okur-yazarlık ve ortaokula kayıt arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Coşkun, Selim ve Tireli, Münir (2008), Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye, Nobel, Ankara.
- Demir, Sırma (2006), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme, DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara.
- Genç, Hamdi (2011), Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri'nin Ekonomik Yapısı, Ed. Genç, Hamdi ve Sayım Ferhat, MKM Yayınları, Bursa.
- Gürses, Didem (2009), İnsani Gelişme ve Türkiye, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12 Sayı 21, s.339-350.
- IDB(2012a), Islamic Development Bank Group in Brief, IDB, Jeddah.
- IDB (2012b), 38 Years In the Service of Development, IDB, Jeddah.
- IFAD (2010), IFAD and OIC Member States: Working Together To Eradicate Poverty, IFAD, Rome.
- Koçak, Orhan – Kavi Ersin (2011), MENA Bölgesinde Emek Piyasası Ve İstihdam Yapısı, Ed. Genç, Hamdi ve Sayım Ferhat, MKM Yayınları, Bursa.
- Kunduracı, Nevzat Fırat (2008), Küreselleşme Çağında Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Sorunu, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kunduracı, Nevzat Fırat (2010), Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler Ve Yeni Fikirler, İstanbul.
- Neumayer, Eric (2001), The Human Development Index And Sustainability: A Constructive Proposal, Ecological Economics, C. 39, London, pp.101-114.
- Petersen, Marie Juul (2012), The OIC's Independent Permanent Human Rights Commission, DIIS Report 2012:03, Copenhagen.
- Sayım, Ferhat (2011), MENA Bölgesinde Emek Piyasası Ve İstihdam Yapısı, Ed. Genç, Hamdi ve Sayım Ferhat, MKM Yayınları, Bursa.
- SESRIC (2010a), Economic Problems of the Least-Developed and Land-Locked OIC Countries 2009, SESRIC, Ankara.
- SESRIC (2010b), Statistical Yearbook OIC Member Countries 2009, SESRIC, Ankara.
- SESRIC (2012), Outlook On OIC Member Countries 2012, SESRIC, Ankara.
- Şenses, Fikret (2006), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk-Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Taş, Umut –Yenilmez, Füsün (2008), Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü Ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.9, S.1, s.155-186.

Tireli, Münir (2009), Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz, SYDGM Uzmanlık Tezleri, Ankara.

UNDP (2010), 2010 Human Development Report:The Real Wealth of Nations:Pathwaysto Human Development, New York.

UNDP (2011), 2011 Human Development Report:SustainabilityandEquity: A BetterFutureforAll, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/download/> (Son Erişim: 22.8.2012)

İnternet Kaynakları

www.undp.org(Son Erişim: 22.8.2012)

<http://www.islamicsummit.org.sa/en/default.aspx>(Son Erişim: 22.8.2012)

<http://www.oic-oci.org>(Son Erişim: 22.8.2012)

www.sesric.org (Son Erişim: 22.8.2012)

<http://www.sesric.org/databases-index.php>(Son Erişim: 22.8.2012)

<http://www.sesric.org/baseind-step5.php>(Son Erişim: 22.10.2012)

EK:1 İİT Ülkelerinin İnsani Gelişim Değeri Sıralaması

İİT Sıralaması	Ülke	UNDP Dünya Sıralaması	HDI Endex Değeri	HDI Endex Değeri (Gelir Hariç)	İnsani Gelişmişlik Düzeyi
1	Birleşik Arap Emirlikleri	30	0,846	0,813	Çok Yüksek İnsani Gelişmişlik
2	Brunei	33	0,838	0,819	
3	Katar	37	0,831	0,757	
4	Bahreyn	42	0,806	0,806	

5	Suudi Arabistan	56	0,770	0,765	Yüksek İnsani Gelişmişli	
6	Malezya	61	0,761	0,790		
7	Kuveyt	63	0,760	0,705		
8	Libya	64	0,760	0,795		
9	Kazakistan	68	0,745	0,786		
10	Arnavutluk	70	0,739	0,804		
11	Lübnan	71	0,739	0,760		
12	İran	88	0,707	0,731		
13	Umman	89	0,705	0,671		
14	Azerbaycan	91	0,700	0,733		
15	Türkiye	92	0,699	0,704		
16	Tunus	94	0,698	0,745		
17	Ürdün	95	0,698	0,773		
18	Cezayir	96	0,698	0,739		
19	Türkmenistan	102	0,686	0,724		
20	Surinam	104	0,680	0,712		
21	Gabon	106	0,674	0,687		Orta Düzey İnsani Gelişmişlik
22	Maldivler	109	0,661	0,714		
23	Mısır	113	0,644	0,686		
24	Filistin	114	0,641	0,750		
25	Özbekistan	115	0,641	0,750		
26	Guyana	117	0,633	0,715		
27	Suriye	119	0,632	0,686		
28	Endonezya	124	0,617	0,674		
29	Kırgızistan	126	0,615	0,734		
30	Tacikistan	127	0,607	0,726		
31	Fas	130	0,582	0,606		
32	İrak	132	0,573	0,616		

İT ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'YE AİT SOSYAL GÖSTERGELER İLE
İNSANİ GELİŞİM GÖSTERGELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ
Münir TİRELİ, Doç. Dr. Selim ÇOŞKUN, Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI

33	Pakistan	145	0,504	0,526	Düşük İnsani Gelişmişlik
34	Bangladeş	146	0,500	0,566	
35	Kamerun	150	0,482	0,509	
36	Yemen	154	0,462	0,471	
37	Senegal	155	0,459	0,471	
38	Nijerya	156	0,459	0,471	
39	Moritanya	159	0,453	0,472	
40	Uganda	161	0,446	0,506	
41	Togo	162	0,435	0,526	
42	Komor	163	0,433	0,488	
43	Cibuti	165	0,430	0,420	
44	Benin	167	0,427	0,456	
45	Gambia	168	0,420	0,450	
46	Sudan	169	0,408	0,402	
47	Coted'Ivoire	170	0,400	0,412	
48	Afganistan	172	0,398	0,407	
49	Mali	175	0,359	0,366	
50	Guinea-Bissau	176	0,353	0,366	
51	Gine	178	0,344	0,364	
52	Sierra Leone	180	0,336	0,365	
53	Burkina Faso	181	0,331	0,323	
54	Çad	183	0,328	0,320	
55	Mozambik	184	0,322	0,325	
56	Nijer	186	0,295	0,311	
57	Somali	Hesaplanmamış	Hesaplanmamış	Hesaplanmamış	